

DR. FRA RADOSLAV VUKŠIĆ

(1894.-1945.)

Toma Vukšić, rođen 26. veljače 1861., sin Petra Vukšića iz Studenaca i Matije rođ. Matić s Lisica, vjenčao se 23. studenoga 1885. u Studencima s Vidom rođ. Sivrić iz Međugorje. Vida je kći Ivana Sivrića i Mare rođ. Jelčić iz Stubice. U svom su braku rodili djecu: Nikolu (4. 12. 1886.), Iliju (30. 4. 1889.), Luku (22. 1. 1892.), Ivana (5. 12. 1894.), Maru (15. 11. 1897.), Ivu (13. 10. 1900.) i Antu (24. 2. 1904.).¹

Ova pobožna i mnogobrojna obitelj svoju je djecu odgajala vjeri u Boga i Crkvi, te u odanost svome narodu i svojoj zemlji. Živjeli su težački i skromno. Njihov četvrti sin Ivan se rodio 5. prosinca 1894. Krstio ga je poslije tri dana 8. prosinca 1894., na Bezgrješno začće, u crkvi sv. Ante na Humcu, fra Stanko Kraljević, a kum mu je bio Mate Luburić.²

Školovanje

Dana 1. rujna 1903. Ivan je krenuo u “Narodnu osnovnu školu u Ljubuškom, Okružje mostarsko, Kotar Ljubuški”. U prijepisu svjedodžbe navedeni su svi predmeti koje je kroz četiri godine pohađao, s ocjenama. “Vukšić Ivan, rođen u Studencima, kotar Ljubuški, dne 5 decembra 1894., učenik četvrtog razreda, rimokatoličke vjere, išao je u ovu školu od 1 septembra 1903 do 26 juna 1907, vladao se je odlično i naučio je nastavne predmete (...)”.³ Osnovnu je školu završio odličnim uspjehom. Uvjerenje mu je izdato 26. lipnja 1907. Školski mu je upravitelj Pelicarić, vjeroučitelj fra Mijo Čujić i razredni učitelj Mustafa Konjhodžić.

1 Za podatke zahvaljujem s. Zdenki Kozina, koje je dobila od Roberta Bošnjaka.

2 Župni ured Humac: Matica krštenih, sv. IV, za godinu 1894., str. 36, br. 299.

3 Glavni imenik br. 589, razrednica br. 26. Ovjereni prijepis svjedodžbe pučke škole pronašao u HDA u Zagrebu fra Ivan Penavić.

Ivan je odlučio postati fratar. Godine 1907. polaže prijamni ispit na Širokom Brijegu. Arhiv Provincije čuva dopis provincijala fra Ambre Miletića od 28. kolovoza 1907. upravi gimnazije na kojem je popis đaka koji su primljeni na gimnaziju te godine:

Veleč. ravnateljstvu franjevačke gimnazije na Širokombriegu.

Ovim se saobćuje tom časnom ravnateljstvu, da je ove godine primljeno 8 dječaka za tu našu gimnaziju i to:

1. Anto Bandić iz Dragičine
2. Anto Ramljak iz Posušja
3. Ivan Vukšić iz Studenaca
4. Jozo Matijević iz Mokroga
5. Marko Zovko s Lisa
6. Ljupko Leko iz Bielogopolja
8. Luka Gašpar iz Roškopolja
8. Anto Križić iz Roškopolja.⁴

Tako je Ivan Vukšić u I. razred pošao školske godine 1907./08. Te je godine na gimnaziji osnovan VI. razred. Školske godine 1910./11. Ivan je IV. razred.⁵ Te je godine ravnateljem na gimnaziji postao fra Didak Buntić. Školske godine 1911./12. Ivan je V. razred.⁶ Bile su to teške godine na gimnaziji, oskudne prostorom i hranom. Razvidno je to iz dopisa ravnatelja i profesorā starješinstvu. Kroza sve to prolazi i Ivan sa svojim kolegama.⁷ Školske godine 1912./13. Ivan je završio VI. razred. Poslije toga je 19. kolovoza 1913. obukao habit na Humcu i uzeo ime fra Radoslav.

Kako u to vrijeme gimnazija na Širokom Brijegu još uvijek nije imala sve razrede, tako se na njoj nije mogao polagati niti maturalni ispit. Stoga ga je fra Radoslav položio tek osam godina kasnije, i to ne na Širokom Brijegu. Polaganju mature pristupio je u Slavonskoj Požegi kao eksternist 21. lipnja 1921. i s uspjehom ga položio otprve. Njegovu matursku svjedodžbu potpisuje ravnatelj i predsjednik ispitnog povjerenstva Makso Kuntarić i nadstojnik VIII. razreda Ivan Burić.⁸ Tada je fra Radoslav već bio nastavnik na Širokom Brijegu.

4 Arhiv Provincije: SP, sv. 26, f. 155.

5 Elenchus almae missionariae provinciae Ordinis Fratrum Minorum in Hercegovina, ad annum Domini 1911, Mostar, 4. V. 1911., str. 9-10.

6 Elenchus almae missionariae provinciae Ordinis Fratrum Minorum in Hercegovina, ad annum Domini 1912, Mostar, 1912., str. 10-12.

7 Arhiv Provincije: SP, sv. 37, f. 218.

8 HDA Zagreb, ovjereni prijepis. Pronašao fra Ivan Penavić.

Studij bogoslovije

Nakon svršenog novicijata fra Radoslav Vukšić početkom Prvog svjetskog rata dolazi na Franjevačku bogosloviju u Mostar. “Te godine teologiju je studiralo deset (...), a filozofiju četiri (Rade Vukšić, Filip Gašpar, Tadija Leko i Jakov Križić) studenta.”⁹ Akademske godine 1914./15. fra Radoslav je završio prvu godinu teologije. Drugu godinu studija filozofije završava 1915./16. “Katalog govori da su te godine predavanja pohađali i polagali odslušane kolegije samo na kraju ljetnoga semestra i to pismeno 16. i 17. lipnja 1915., a 19. lipnja usmeno.” Među njima je i fra Radoslav Vukšić. Sljedeće 1916./17. fra Radoslav je na trećoj godini teologije. “Godine 1916./17. studiralo je osam bogoslova koji su polagali ispite samo na kraju ljetnog semestra.” Te je godine fra Radoslav imao ocjene iz hermeneutike, dogmatike, moralke, crkvene povijesti i iz kanonskog prava. “Akademske 1917./18. godine, koja je započela 17. rujna, na studiju teologije nalazilo se samo sedam bogoslova.” Ta sedmorica su: Gojmir Penavić, Zlatko Sivrić, Placid Pandžić, Rade Vukšić, Filip Gašpar, Tadija Leko i Jakov Križić. To je njihova četvrta godina. Na ispitu su bili jako dobri. “Predavanja akademske 1918./19. godine počela su 5. listopada, a ne kao ranije početkom rujna.” Razlog je tomu i kasni termin prve mature s pravom javnosti na Širokom Brijegu. “Upisalo je te godine i studiralo trinaest bogoslova od kojih su Rade Vukšić, Filip Gašpar i Jakov Križić već bili svećenici koji su jedini pohađali i polagali egzegezu, dogmatiku i pastoralno bogoslovlje pored moralke, koju su također pohađali i svi ostali bogoslovi.”¹⁰ To je bila fra Radoslavova peta godina i svršetak studija bogoslovije. Fra Radoslav je bio odličan student: u svih pet godina studija imao je gotovo sve ocjene odličan (*eminens*), a samo iz nekoliko predmeta vrlo dobar (*laudabilis*). Vladanje je uvijek uzorno (*exemplares*), a marljivost pohvalna (*laudabilis*).¹¹ Zanimljivost je da fra Radoslav, kao i nitko od njegove generacije, nije studij bogoslovije dovršio u inozemstvu, kako je inače bio običaj. Razlog je jednostavan: oni su studij bogoslovije završavali upravo u godinama kad je bjesnio Prvi svjetski rat.

Studij u Beču i postignuti doktorat

Po svršetku bogoslovnog studija fra Radoslav je najprije dvije godine gimnazijski nastavnik na Širokom Brijegu (1919.-1921.), a kako je bio predviđen za profesora,

9 Pavao KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, Mostar, 2012., str. 215.

10 P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, str. 215, 220, 227, 229, 252, 253.

11 Arhiv Provincije: Liber classificationum seminarii theologici in Mostar ab an. 1895, ff. 32-36.

najprije je položio maturalni ispit u Požegi i uskoro potom bio poslan na studij matematike i fizike, te filozofije u inozemstvo.¹² Dana 3. rujna 1921. provincijal fra Didak Buntić iz Londona piše pismo u kojem raspoređuje hercegovačke studente po Europi. Za fra Radoslava Vukšića veli: “Fra Rade neka ide odmah u Beč.”¹³

Ovu provincijalovu želju potvrđuje i Ljetopis Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu: “Dana 9. [rujna 1921.] počela su predavanja. Od profesora o. [Nikola] Ivanković u Poljima dušobrižnik, o. [Radoslav] Vukšić otišao na univerzu u Beč. O. [Bernardin] Smoljan nije se povratio iz Švicarske. O. [Martin] Sopta ne predaje, ići će u Beograd na univerzu, da položi ispite neke.”¹⁴ U kronici bečkog franjevačkog samostana stoji: “Godine 1921. na 5. listopada došao je u samostan o. Hilarius (Radoslav) Vukšić iz Hercegovačke provincije; on će ovdje na sveučilištu nastaviti svoju izobrazbu, da bi postigao doktorat. Umjesto o. Krešimira [Pandžića] bit će meštar hrvatskim klericima.”¹⁵

Fra Radoslav je na sveučilište došao 1921./22. akademske godine. Studij je završio 1925./26., o čemu svjedoče “Nationale für ordentliche Hörer der philosophischen Fakultät der Universität in Wien” za sve semestre. U njima su fra Radine generalije, predmeti koje sluša i profesori koji ih predaju.¹⁶ U svom životopisu vlastoručno napisanom za potrebe polaganja rigorozna fra Radoslav naglašava da je studij morao produljiti iz zdravstvenih razloga. “Nakon položene mature 1921. u Požegi kao eksternist u istoj sam godini na Sveučilištu u Beču započeo studij Filozofije, kojega sam do godine 1926. protegao zbog upale srednjeg uha i operacije na 10. veljače 1923.”¹⁷

O toj bolesti i upali zbog prehlade koju je dobio krajem prosinca 1922. godine, te teškoj operaciji 10. veljače 1923., u kojoj mu je odstranjen i jedan dio lubanje iznad desnog uha (“dlijetom i čekićem”) fra Rade 1. ožujka 1923. opširno piše provincijalu. Javlja da je operacija posve uspješna, da bolnica u kojoj je operiran pripada “Milosrdnoj braći” i da oni fratrima, jer su siromašni, ništa ne naplaćuju, pa ni ovako komplicirane operacije. Fra Radoslav je zadivljen do koje je razine došla kirurgija.¹⁸ U sljedećem pismu od 26. ožujka 1923. fra Rade javlja provincijalu da

12 Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, II. izd., Mostar, 2023., str. 444.

13 Arhiv Provincije: SP, sv. 57, ff 115-116.

14 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, Mostar, 2011., str. 74.

15 Kronika franjevačkog samostana u Beču. Na traženje fra Ivana Penavića u kronici pronašao P. Oliver. Tekst na njemačkom glasi: “Ad 1921, Oktober 5: Am 5. Okt. kam P. Hilarius Vuksic aus der Provinz Herzegowina hier an; er soll sich an der hiesigen Universität noch weiter ausbilden, um den Doktorgrad zu erlangen. Er übernahm an Stelle des P. Kresimir das Amt des Magisters der kroatischen Kleriker.”

16 Na Sveučilištu u Beču našao fra Ivan Penavić.

17 “Curriculum vitae” fra Radoslav napisao vlastoručno na njemačkom jeziku 23. ožujka 1926.

18 Arhiv Provincije: SP, sv. 65, f. 18.

je oprostjen od svih plaćanja, ali da će izgubiti semestar, jer nakon operacije mora biti na obvezatnom odmoru po preporuci liječnika.¹⁹ I 30. lipnja 1923. piše provincijalu, moleći da mu javi hoće li mu dati semestar više da završi svoje studije. Četiri je godine probio zbog bolesti, a praktikum iz fizike ne može polagati, ako na njemu nije bio.²⁰

Fra Rade je očito ostao na studiju, te 3. siječnja 1925. piše provincijalu da je bio u republici Čehoslovačkoj i tamo kupio habit, odjeću i još neke stvari, jer su jeftinije nego u Beču. Piše da je puno učio, da je položio dva predisпита, i da spreman čeka završne ispite.²¹ Moli provincijala da mu rekne, ostaje li u Beču do kraja studija i doktorata, a ako se vrati na Široki Brijeg, ako je moguće da ga ne stavlja za prefekta, jer je teško spremati ispite i obavljati tu dužnost. Piše: “Ja sam iskusio što znači učiti i biti prefektom 1921-22.”²²

Fra Radoslav je doktorirao 3. veljače 1927. Njegova doktorska radnja nosi naslov “Die Lösung des Erkenntnisproblems bei Augustinus.”²³ Sačuvana je ocjena fra Radoslavove doktorske radnje, koja je ocjenjena vrlo dobrom, te vrijednom da se tiska i javno objavi. Radnja je tipkana strojopisom na papiru formata A4, ima 116 stranica, na njemačkom jeziku. Radnju je fra Radoslav predao 23. ožujka 1926. u Beču.²⁴

Ovaj je doktorat nostrificiran u Beogradu 30. svibnja 1930. pod brojem 1261. Fra Radoslav je profesorski ispit položio u Beogradu: a) 24. ožujka 1930., b) stručni pismeno 1. travnja 1930., usmeno 3. travnja 1930., c) predavanje 5. travnja 1930. Svjedodžba položenog profesorskog ispita izdana mu je 18. prosinca 1930. pod brojem 11.411/30.²⁵ Diplomirao je teorijsku filozofiju i matematiku, a profesorskim ispitom je proglašen profesorom matematike i fizike.²⁶

Redovništvo i svećeništvo

Nakon svršenog VI. razreda gimnazije Ivan Vukšić odlazi na Humac u novicijat. Provincijal fra Dujam Ostojić ga je s njegovim kolegama obukao u fratarski habit

19 Arhiv Provincije: SP, sv. 65, f. 27.

20 Arhiv Provincije: SP, sv. 65, f. 77.

21 Arhiv Provincije: SP, sv. 70, f. 80.

22 Arhiv Provincije: SP, sv. 70, f. 220.

23 Vindebonae, die III. mensis Februarii MCMXXVII., I. Molisch, C. Patsch, G. Kubitschek. U prijevodu: Rješenje spoznajnog problema kod Augustina.

24 Franjevačka knjižnica Mostar i Arhiv Provincije sada imaju disertaciju fra Radoslava Vukšića zahvaljujući fra Ivanu Penaviću, koji ju je pronašao na Sveučilištu u Beču.

25 Pod br. X. obrasca “Osobnik” Nezavisne Države Hrvatske.

26 Pod br. XI. obrasca “Osobnik” Nezavisne Države Hrvatske.

19. kolovoza 1913. Na oblačenju je uzeo redovničko ime fra Radoslav.²⁷ Godinu dana poslije pristupa prvim jednostavnim zavjetima, 23. kolovoza 1914. Na molbu Provincijalata od 6. kolovoza 1914. Biskupski ordinarijat 17. kolovoza 1914. dopušta da se zavjetuju Ivan Vukšić, Jure Gašpar, Mile (Ljubo) Lekić i Ante Križić.²⁸ Magistar novaka fra Luka Begić 10. kolovoza 1914. Provincijalatu šalje svoje izvješće o novacima fra Radoslavu Vukšiću, fra Filipu Gašparu, fra Tadiji Lekić i fra Jaki Križiću. Piše “da 19. t. m. navršuju podpunu godinu novicijata. Njihovo vladanje kroz spomenuto vrijeme uobće bilo je povoljno, no dvojice prve bezprikorno.” Zdravi su, piše fra Luka, “izim Vukšića koji je malo nagluvast”.²⁹

Neposredno prije vječnih zavjeta fra Radoslav je bio na ferijama u Grabovici kod župnika fra Stanka Kraljevića (on ga je krstio!), koji na zahtjev provincijala 26. lipnja 1917. šalje izvješće o fra Radinom ponašanju. Fra Stanko 1. rujna 1917. provincijalu po točkama odgovara:

- 1) Fra Radoslav je svetu misu slušao svaki dan
- 2) Fra Radoslav se je sedmično dvaput pričešćivao
- 3) “ mi je izgledao dosta pobožan
- 4) “ se je redovnički ponašao
- 5) “ nije nikako govorio o manama bližnjega
- 6) “ mi je bio pokoran, te se je iskazivao zadovoljnim.³⁰

Dana 14. rujna 1917. fra Radoslav sa svojim kolegama potpisuje izjavu prije vječnih zavjeta, koju je svaki osobno pročitao pred samostanskom zajednicom u Mostaru: “(...) izjavljujem pred ovom poštovanom redovničkom obitelji, da ću kroz moj cijeli život opsluživati Upravu sv. o. Frane potvrđenu od Honorija III. pape, živeći u potpunom poslušnosti, siromaštvu i čistoći. U isto vrijeme izjavljujem, da ću i sve zapovijedi u Upravi sadržane savjesno opsluživati. Napokon odričem se također svakoga prava na dominium radicale. S ovom nakanom mislim sutra svečane zavjete položiti.” Slijedi vlastoručni potpis svakog kandidata.³¹ Fra Radoslav je 15. rujna 1917. u ruke provincijala fra Davida Nevistića položio svoje svečane redovničke zavjete.

Provincijal fra David Nevistić 14. rujna 1917. moli Ordinarijat da bi za fra Radoslava, fra Tadiju, fra Filipa i fra Jakova dopustio subđakonat i đakonat.³² Ispitni odbor, koji čine fra Ante Jelavić, fra Vjekoslav Bubalo i fra Jerko Boras, javlja Ordinarijatu 15. rujna 1917. da su ispit “iz stvari i obreda koji se tiču podđakonata”

27 Robert JOLIĆ, *Novicijati hercegovačkih franjevacu*, Mostar, 2009., str. 144.

28 Arhiv Provincije: SP, sv. 42, f. 7.

29 Arhiv Provincije: SP, sv. 42, f. 215.

30 Arhiv Provincije: SP, sv. 47, f. 257.

31 Arhiv Provincije: SP, sv. 48, f. 114.

32 Arhiv Provincije: SP, sv. 48, f. 11.

položili fra Radoslav Vukšić, fra Tadija Leko, fra Jako Križić i fra Filip Gašpar.³³ Fra Radoslav je subđakonat položio u Mostaru 16. rujna 1917., a đakonat tjedan poslije, također u Mostaru, 23. rujna 1917.

Biskup fra Alojzije Mišić je 7. listopada 1917. redio za svećenika fra Radoslava Vukšića. O tome čitamo u *Kršćanskoj obitelji*: “Dobivši osobiti dopust (dispenzu) od sv. Stolice za to zaredio je 7. prošloga mjes. [7. listopada 1917.] presvj. g. biskup O. fra Alojzije Mišić za svećenike bogoslove III. tečaja: fra Radoslava Vukšića, fra Pilu Gašpara, fra Tadiju Leku i fra Jaku Križića. Mladomisnici su svi držali prvu svečanu misu na 15. listopada u svom rodnom mjestu: fra Radoslav Vukšić u Studencima (Ljubuški) (...).³⁴

Profesorska djelatnost

Fra Radoslav Vukšić je cijeli svoj radni vijek bio profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. U prvom gimnazijskom izvješću 1918./19. novo je Starješinstvo na čelu s provincijalom fra Didakom Buntićem “naredbom br. 184. imenovalo upraviteljem zavoda prof. dr. fra Matu Čuturića, a apsolvante filozofije fra Nikolu Ivankovića i fra Krešimira Pandžića te svršene bogoslove fra Radu Vukšića i fra Tadiju Leku učiteljima, dok je učitelje fra Šimu Ančića i fra Sebastijana Lesku imenovalo župnicima”.³⁵ Prema Tabuli iz 1919. godine fra Radoslav (Hilarius) Vukšić imenovan je profesorom i drugim prefektom sjemeništara za školsku godinu 1919./20.³⁶

Gimnazijski Ljetopis za sljedeću školsku godinu 1920./21. javlja da je fra Radoslav “otišao na univerzu u Beč”.³⁷ Školske godine 1924./25. fra Radoslav je profesor i prvi prefekt klerika.³⁸ I u Ljetopisu gimnazije stoji: “Profesorima postadoše o. R. Vukšić i klerički prefekt te fra Slavko Luburić (...).³⁹ Školske godine 1925./26. fra Radoslav je profesor i drugi meštar vanjskih đaka.⁴⁰ U Ljetopisu gimnazije stoji: “Dana 10. augusta dogje iz Beča fra Rade Vukšić, da bude profesor.”⁴¹ O novim profesorima na Širokom Brijegu izvještava Provincijalat 31. kolovoza 1926. “prečasnu direkciju Velike franjevačke gimnazije Široki Brijeg”. Kao nove profesore

33 Arhiv Provincije: SP, sv. 48, f. 13.

34 “Regjenja i mlade mise,” *Kršćanska obitelj*, br. 11/1917., str. 233.

35 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 15.

36 Tabula, 31. 5. 1919.

37 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 74.

38 *Isto*, str. 129

39 *Isto*, str. 171.

40 *Isto*, str. 179.

41 *Isto*, str. 203.

navodi: “(...) o. fra Augustin Zubac, o. fra Radoslav Vukšić, o. Mladen Barbarić, o. Gaudens Ivančić magister cantus i profesor, o. Placid Pandžić (...).”⁴²

Školske godine 1926./27. prof. dr. fra Rade Vukšić predaje matematiku I. razredu četiri sata, III. tri i VII. tri sata, fiziku IV. razredu dva sata i VIII. razredu tri sata, te kemiju IV. razredu dva sata. Ukupno tjedno ima 17 sati, razrednik je I. razredu i čuvar kemijske zbirke. Ljetopis donosi: “Dana 3. [veljače 1927.] Vukšić promoviran za doktora filozofije u Beču.”⁴³ Zakratko se fra Radoslav (7. veljače 1927.) vratio iz Beča.

Prema Tabuli 1927. godine fra Radoslav Vukšić je određen u Mostar na Bogosloviju za profesora filozofije.⁴⁴ No, to je bilo očito kratka vijeka. Naime, u dopisu Provincijalata direkciji gimnazije na Širokom Brijegu od 7. srpnja 1927. direktoru i profesorima želi se prenijeti dojam državnog inspektora Košutića o Gimnaziji: “G. Košutić (...) u usmeno prenesenoj svojoj relaciji ovome Starešinstvu birao je riječi kojima da izrazi svoje zadovoljstvo i pohvali nastavu i nastavnike naše tumjesne gimnazije (...).”⁴⁵ Istakao je i neke manjkavosti: nedostaje “(...) profesor pjevanja, crtanja (slikanja), ekonom za Zavod, podvornik za održavanje čistoće u konviktu (...).” Ono što je u ovom dopisu posebno naglasio “(...) za pp. OO. Pavla Dragičevića i Radoslava Vukšića da su nastavnici nenadoknadivi u Zavodu i da ih se nesmiije premještati iz Zavoda”. U zaglavku ovog dopisa se objašnjava da se to dogodilo uslijed odsutnosti provincijala. Inspektor dr. Radovan Košutić je na Široki Brijeg došao 8. lipnja 1927. Vratio se preko Mostara za Beograd 19. i 20. lipnja 1927.⁴⁶

Od svog dolaska za profesora na Široki Brijeg fra Radoslav je uvijek na maturalnim ispitima u ispitnom odboru za matematiku i fiziku. U svim je inspekcijama ocjenjivan vrlo visoko.

Školske godine 1927./28. fra Radoslav ima 18 sati, razrednik je VII. razredu. Fra Radoslav se s đacima te školske godine useljava u novu gimnazijsku zgradu. Školske godine 1928./29. fra Radoslav ima 19 sati, razrednik je VIII. razredu. U tabeli rasporeda sati i profesora stoji da je od 1. rujna 1919. na gimnaziji.

U školskoj godini 1929./30. već je šestu godinu na gimnaziji, ima 18 sati tjedno, te neobligatno predaje i njemački.⁴⁷ Školske godine 1930./31. ima tjedno 19 sati,

42 Arhiv Provincije: SP, sv. 69, f. 151.

43 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 257.

44 Tabula, 29. 4. 1927.

45 Arhiv Provincije: SP, sv. 72, f. 85.

46 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 257.

47 *Isto*, str. 398.

knjižničar je profesorske knjižnice.⁴⁸ Školske godine 1931./32. fra Radoslav je u profesorskom zboru kao poslovođa, tjedno ima 18 sati, već je osmu godinu na gimnaziji, razrednik je VIII. razredu. Te školske godine “profesorska knjižnica broji 9.890 naslova, a knjižničar je fra Rade dr. Vukšić”.⁴⁹

U školskoj godini 1932./33. fra Radoslav tjedno ima 20 sati nastave, knjižničar je profesorske knjižnice, poslovođa u profesorskom zboru, te razrednik IV. razredu gimnazije. Školske godine 1933./34. fra Radoslav je razrednik II. razredu, knjižničar je profesorske knjižnice i tjedno ima 21 sat matematike i fizike. Profesorska knjižnica te godine ima 10.025 djela.⁵⁰ Ravnatelj gimnazije 24. prosinca 1933. javlja Prosvjetnom odjelu Banske uprave Primorske banovine u Splitu da je imao ogledno predavanje “prof. dr fra Rade Vukšić 11/X iz matem[atike]: Nutarnji vanjski kutovi trokuta.”⁵¹

Sljedeće školske godine 1934./35. fra Rade je razrednik III. razredu, na gimnaziji je 11 godina, predaje predmete matematiku i fiziku, tjedno ima 18 sati, a uz to je knjižničar profesorske knjižnice.⁵² U fra Radinom nastavničkom listu, koji ispunja ministarski izaslanik, u rubrici eventualija upisano je sljedeće: “O. fra Radoslav dr Vukšić, profesor matematike i fizike. Čuvar fizikalne i kemijske zbirke, knjižničar Profesorske knjižnice. Dobio odobrenje da nastavlja Sn. br. 3843 od 29/XI 1932. Razredni je starješina III raz. Predaje 11 godina.”⁵³ Ljetopis gimnazije donosi: “23/IV. [1935.] na sjednici provincijalnoga starješinstva u Mostaru imenovani su dr fra Radoslav Vukšić definatorom provincije, a dr fra Fabijan Paponja gvardijanom ovoga samostana.”⁵⁴ Fra Radoslav je o tom imenovanju 22. travnja 1935. dobio i dekret od provincijala i poziv na prvu sjednicu uprave.⁵⁵

U školskoj godini 1935./36. fra Radoslav ima tjedno 18 sati. Profesor je a) matematike i fizike, b) filozofije. Punih je 12 godina na gimnaziji. Čuvar je fizikalne zbirke. Dana 14. srpnja 1935. fra Radoslav je dekretom imenovan za samostanskog diskreta.⁵⁶ Očito se kao čuvar fizikalne zbirke za nju brinuo i molio pomoć za nabavku potrebnih aparata i predmeta da bi je obogatio. Dana 19. srpnja 1935. dolazi nalog Provincijalata direkciji gimnazije da za nabavku fizikalnih instrumenata fra Radi Vukšiću prebaci 10.000 dinara.⁵⁷

48 *Isto*, str. 477.

49 *Isto*, str. 528.

50 *Isto*, str. 625.

51 *Isto*, str. 632.

52 *Isto*, str. 656.

53 *Isto*, str. 691.

54 *Isto*, str. 706.

55 Arhiv Provincije: SP, sv. 107, f. 485.

56 Arhiv Provincije: SP, sv. 109, f. 19.

57 Arhiv Provincije: SP, sv. 109, f. 81.

Školske godine 1936./37. fra Radoslav je već 13. godinu na gimnaziji. Profesor je matematike i fizike, te filozofije. Tjedno ove godine ima 18 sati. Razrednik je I.a razreda. Čuvar je kao i do sada fizikalne zbirke koju je potporom gimnazije i odlukom Provincije lani obnovio novim instrumentima. Ravnatelj gimnazije fra Dominik Mandić javlja Ministarstvu prosvjete u Beogradu o oglednim predavanjima koje drže profesori gimnazije. Fra Radoslav je 28. rujna 1936. I.a razredu držao predavanje: Pravac, zraka, dužina.⁵⁸ Ljetopis gimnazije bilježi: "1 V trogodišnja skupština Herceg. franj. provincije. U provincijalno starješinstvo izabrani su: za provincijala dr. fra Mato Čuturić, vijećnici dr. fra Rade Vukšić i dr. fra Marijan Zubac, nastavnici ove gimnazije."⁵⁹ To je fra Radoslavu bio drugi mandat definitora u upravi Hercegovačke franjevačke provincije.

Ravnatelj Franjevačke klasične gimnazije

Sljedeće školske godine 1937./38. fra Radoslav je 14. godinu na gimnaziji, tjedno ima 18 sati. Čuvar je fizikalne zbirke i razrednik IV. razredu. Školske godine 1938./39. fra Radoslav je 15. godinu na gimnaziji, profesor je matematike, fizike i filozofije. Tjedno ima 17 sati. Razrednik je V. razredu i čuvar fizikalne zbirke. Provincijalat 1. srpnja 1939. izvještava direkciju Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu da je njenim ravnateljem imenovan prof. dr. fra Radoslav Vukšić.⁶⁰ Akt o primopredaji ravnateljstva između fra Dominika Mandića i fra Radoslava Vukšića čuva Arhiv Provincije.⁶¹

Školske godine 1939./40. fra Radoslav je direktor i profesor matematike, fizike i filozofije. Na gimnaziji je 16 godina, tjedno ima 12 sati i čuvar je fizikalne zbirke. Pred kraj te školske godine i u svojoj prvoj godini službe ravnatelja gimnazije fra Radoslav 14. svibnja 1940. piše Provincijalatu službeno pismo (ur. br. 388/40) u kojem predlaže gradnju doma za đake koji stanuju po selu, te su tu izloženi lošem utjecaju, kartanju, kocki, pijančevanju, psovci. On to ovako predlaže: "Mišljenja sam da bi bila neodgodiva stvar da se i ovoj djeci pomogne time da se: a) Povede akcija oko podizanja jednog konvikta za seljačku djecu." Potrebu ovoga konvikta objašnjava činjenicom da je gimnazija na sebe skrenula pozornost i da je mnogi žele pohađati, što ravnatelj fra Radoslav Vukšić smatra vrlo dobrim. No, hercegovačka djeca su iz siromašnih obitelji, te ne mogu plaćati pristojbe koje su u konviktu. Ovim bi se novim Napretkovim konviktom, u kojem bi odgoj i školovanje

58 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 55.

59 *Isto*, str. 95.

60 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 112.

61 Arhiv Provincije: SP, sv. 128, ff. 20-23.

preuzeli fratri, toj siromašnoj djeci pružila mogućnost da i sami završe gimnaziju i time stvore uvjete za visoko školovanje.⁶²

Školske godine 1940./41. fra Radoslav je na gimnazije 17 godina, tjedno predaje 12 sati matematike i fizike. Čuvar je fizikalne zbirke. Ravnatelj u dopisima Provincijalatu navodi problem velikih razreda: "Umoljava se m. p. Starješinstvo, da uzme u pretres i to, da u sadašnjem /škol. god. 1940./41./ III. razredu naše gimnazije ima 78 učenika, koji kane i dalje nastaviti školovanje kod nas."⁶³ Ove su godine profesori s ravnateljem na skupnoj sjednici održanoj 2. ožujka 1942. odobrili i prihvatili predloženi nacrt Pravilnika i Običajnika za sjemeništare Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu.⁶⁴

Školske godine 1941./42. fra Radoslav Vukšić je već 18. godinu na gimnaziji, predaje tjedno 12 sati matematike i fizike, čuvar je fizikalne zbirke. Sljedeće školske godine 1942./43. fra Radoslav je 19 godina na gimnaziji, tjedno predaje 8 sati matematike i fizike, čuvar je fizikalne zbirke. Ravnatelj fra Radoslav Vukšić šalje Provincijalatu stanje Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu: "U savezu s privatnim upitom dostavlja se slijedeće izvješće o broju učenika ovoga zavoda na kraju kalendarske godine 1942., i to: 1/ 317 učenika svega, a od toga: 2/ 67 pripravnika Franjevačkog reda, 3/ 6 franjevačkih klerika, 4/ 130 učenika nastanjenih u Srednjoškolskom konviktu, 5/ 114 učenika nastanjenih kod roditelja i skrbnika. Prema tome ima 244 učenika, koji se misle posvetiti slobodnom zvanju."⁶⁵

Gimnazija u teškim ratnim okolnostima

Školske godine 1943./44. fra Radoslav Vukšić je ravnatelj i čuvar fizikalne zbirke, tjedno predaje 7 sati, na gimnaziji je puna dva desetljeća, točno 20 godina. Dana 12. studenoga 1943. provincijal fra Leo Petrović piše ravnatelju fra Radoslavu: "Odmah pišite đacima da dolaze u školu. Nemojte zaboraviti da im spomenete, da svaki ponese hrane i smoka prema dogovoru s p. o. prefektom, fra Borom [Pandžićem]. Tko ne donese ne treba da dolazi. Ako ne donese, osobito mast nemojte ih tjerati, ako obećaju donijeti onda kada zakolju pastrvu. Ne sumnjam, da će ijedan zatajiti."⁶⁶

Dopisi i otpisi između ravnatelja i provincijala su sve dramatičniji i sve se manje tiču škole. Tako premještaj nastavnika fra Čede Škrobe za vojnog kapelana u Mo-

62 Arhiv Provincije: SP, sv. 130, f. 74.

63 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 279.

64 Arhiv Provincije: SP, sv. 135, f. 203.

65 Arhiv Provincije: SP, sv. 139, f. 33.

66 Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 256.

star i fra Dobroslava Šimovića za pomoćnika u Mostarski Gradac nije ujedno značio da će netko drugi doći mjesto njih na Široki Brijeg. Provincijal piše fra Radoslavu 21. svibnja 1944.: “Budući da nema na žalost redovitog pohađanja gimnazije, valjda gornja dvojica nijesu, hic et nunc, potrebni da budu na Širokom Brijegu.” Dopis je tipkan, a provincijal fra Leo rukom dodaje: “Za bunker⁶⁷ spremajte sve. Potražite ing. Žeravicu za plan, mine, dinamit, možda za naftu i sve što treba. U vas se jedino uzdam. Angažirajte Vojislava Mikulića i druge.”⁶⁸

Dana 16. svibnja 1944. bila je svečana sjednica uprave Provincije na spomen 100. obljetnice samostalnog življenje i odjeljenja od provincije Bosne Srebrene. Održana je na Čerigaju. Provincijal dr. fra Leo Petrović poznaje povijest i veoma drži do nje na svakom koraku. Tako i u ovim teškim vremenima. Svaki njegov dekret i pismo, riječ, ovih zadnjih mjeseci 1944. godine u sebi nose neku proročku ozbiljnost. Tako 11. srpnja 1944. piše ravnatelju fra Radoslavu Vukšiću o dovršetku skloništa:

Došao je k meni g. ing. M. Žeravica po onih 700.000.- kuna, koje sam mu isti čas izručio. Halal, samo neka je posao u redu. Veseli me da tamošnja braća mogu imati utjehu skloništa. Tako nije smjelo ostati radi ugleda pred javnosti. Hvala Vam na trudu, koji ste dosada oko toga posla uložili. Nastojat ću kroz koji dan tamo skočiti, da Vas posjetim i da se dogovorimo o školi za jesen. Hoćemo li primati djake za I. razred? Trebalo bi pozivati djake na izpit, da ih vi gg. profesori malo promotrite, ocijeniti i vaš sud kažete o klasifikaciji: valjaju ili ne valjaju. Inače o školskim pitanjima želio bih se malo s Vama razgovarati.

Nadam se, da ćemo dva gornja razreda [VII. i VIII. - klerici] svakako, pa makar u Crnču, nastaviti. Taka su eto vremena, da bježimo u brda i doline!

Inače u Provinciji nema ništa naročito. Zuka i zvrka na sve strane. Još nam glave na ramenima. Bože nas čuvaj i dalje!⁶⁹

U takvom ozračju protječe vrijeme ove školske godine. Školska godina 1944./45. nadljudskim je naporom započeta i nikada završena. Zaključili su je partizanski koljači krvavim pohodom na Široki Brijeg, na samostan, konvikt, gimnaziju i sjemenište.

Arhiv Provincije čuva zapisnik zadnje sjednice profesorskog zbora na kojem sudjeluje i provincijal fra Leo Petrović. Sjednica je održana 30. srpnja 1944. Na njoj je odlučeno o prijamnom ispitu za školsku 1944./45. godinu: “U sjemenište će se primati i ove godine u I. razred kao i dosada a također će se za njih obaviti i pri-

67 Bunker = ratno sklonište na Širokom Brijegu, koje se užurbano gradi u zapadnom dijelu samostanskog vrta.

68 Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 45.

69 Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 283.

jamni ispit 25. VIII. 1944.” Osim toga je raspravljano i o svim drugim aktualnim stvarima što se tiču gimnazije, sjemeništa i konvikta: VI. razred neće se ove godine oblačiti u novicijat, kako je bilo uobičajeno; taj prijedlog prefekta fra Borislava Pandžića usvojio je i profesorski zbor i provincijal. Nadalje, prostorije koje je okupirala vojska najveći su problem. I namještaj koji su uzeli: krevete, stolove, stolice, posteljину. Ravnateljstvo konvikta, gimnazije i provincijal će sve učiniti da se dobi prostor kako bi se školska godina mogla započeti. Provincijalat i ravnateljstvo Gimnazije će nastojati osigurati prostor za neometan rad škole, a svakako za klerike VII. i VIII. razreda; ako ništa drugo, školu će nastaviti u Crnču. Ravnatelj izvještava da je krov gimnazije oštećen i da se hitno mora oporaviti. Odšteta za školarinu će se ubirati prema visini poreza. Prehrana će se tražiti uaturi od sjemeništaraca: 100 kg kukuruza, 100 kg pšenice, 10 kg slanine.⁷⁰

Dana 9. rujna 1944. provincijal piše fra Radoslavu da sve učini da počne škola, jer su, kako veli, svi odgovorni pred budućnošću u tom velikom i odgovornom zadatku. Također ga izvješćuje da je sve isplatio za ratno sklonište i da je konačno stajalo 2.100.000 kuna.⁷¹

Klerici, dakle učenici 7. i 8. razreda Gimnazije, 3. listopada 1944. kreću iz Veljaka, gdje su dotada bili smješteni, prema Širokom Brijegu. O tome izvještava fra Maksimilijan Jurčić. Nastava im je dotada bila neredovita, i uglavnom nikakva.⁷²

Ravnateljstvo i profesorski rad fra Radoslava Vukšića završio bih pismom koje mu je uputio provincijal fra Leo Petrović:

Poštovani otče ravnatelju

Znam i duboko u duši osjećam, koliko Vi i sva braća profesori naše gimnazije podnosite tereta i krvavih žrtava za naš zavod, budućnost i nadu našu. Zato će Vam naplatiti dobrota Božja, a poznija će pokoljenja izkazati Vam harnost i zahvalnost. S moje strane i u ime provincijalne uprave svima vam iskrena i duboka hvala. Poštovani otče, nastojte i dalje sa svojim suradnicima spasavati sve što se spasiti dade. Koliko možete gledajte, da upregnutim svim silama održite taj temeljni naš naukovni zavod na dostojnoj visini. Čuvajte ga kao oči u glavi, da što manje pretrpimo štete.

Ako Vam prilike dopuste, nastojte da barem s našim djacima - klericima nastavite predavanja. Takodjer i s ostalima, ako se bude dalo.

Došao bih među Vas, ali mi se tuga obavije oko srдца, pa ne mogu. Misli su moje uvijek s Vama. Sve Vaše patnje i nevolje duboko suosjećam.

Uza sve udarce sudbine ne gubimo nade u dobrotu Božju i Njegovo milosr-

70 Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 458.

71 Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 343.

72 Arhiv Provincije: SP, sv. 148, f. 179.

dje. Bog će nas čuvati. On nas je branio i podržavao kroz prošla teška i duga, mutna i krvava stoljeća. Božje oko bdije nad nama.

Naredio sam da 15. siečnja 1945. svi profesori i djaci budu na okupu - naravno, koliko dopuste prilike i okolnosti. Mislim, da se i Vi s time slažete. Ako učinite što možete, učinili ste sve.

Ovom bih Vas prigodom, poštovani otče ravnatelju, zamolio da u sporazumu s pp. oo. profesorima - posebno prefektima klerika-djaka - skalupite Pravila za klerike-djake. Sjednički odobrena pravila pošaljite Provincijalatu na konačno odobrenje. Bez ikakvih pravila nezgodno je prefektima, osim toga nema tradicije među djacima-klericima. Nadamo se, da ćete u dogledno vrijeme ta pravila predložiti, da odmah stupe na snagu.

Vama, otče ravnatelju, i svoj braći profesorima šaljem svoj iskreni bratski pozdrav

Provincijal

PS. Sazovite sjednicu i ovo pismo pred pp. oo. profesorima pročitajte.⁷³

Glas svjedoka o fra Radoslavu Vukšiću

Prvi svjedoci o fra Radoslavu su njegovi obiteljski potomci koji su i sami izabrali duhovno zvanje. S. Mirona Rupčić (r. 21. 8. 1942.), kći Matijina, koja je kći fra Radoslavova brata Nikole. Fra Rade Dragičević (naš najstariji fratar i zadnji živi učenik Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu, r. 7. 12. 1933.) sin je fra Radoslavove sestre Ive. S. Zdenka Kozina, bivša provincijalka (r. 1. 6. 1965.), unuka je njegove sestre Mare. Bliski je obiteljski srodnik s fra Radoslavom hercegovački franjevac i njegov imenjaka fra Rade Vukšić (r. 4. 7. 1942.). Oni su i danas ponosni na svoga fra Radoslava i utječu mu se u svojim molitvama kao iskrenom mučeniku za Boga, vjeru i svoje sveto redovničko i svećeničko zvanje.

Slijede sada neka sjećanja bivših širokobrijeških đaka o svojem profesoru i ravnatelju gimnazije dr. fra Radoslavu Vukšiću:

Dr. Vinko Jurčić: Svaki od ovih bio je jedan specifikum, a posebno recimo pok. fra Radoslav Vukšić koji je ostavio jedan živi biljeg u nama, u našem obrazovanju, sa širokim obrazovanjem i velebnim sadržajima matematičkih i fizičkih znanosti od algebre, preko aritmetike, geometrije, trigonometrije. Predavao nam je, pored matematike, i fiziku i filozofiju.

Dr. Stipe Trutin: Bilo je i drugih, ja bih samo još napomenuo i radi vremena i svega drugoga, tako profesor Rade Vukšić koji je bio i moj razrednik po-

73 Arhiv Provincije: SP, sv. 149, f. 11.

slije, direktor gimnazije, koji je znao čak i mene postaviti da ga - fra Rade Vukšić, svi koji ga znaju tako stroga - pa bi mene ostavio: "Hajde ti, Stipe, jedan sat, ovaj, dok ja imam tamo u zbornici nešto..." da ga zamijenim. I ne samo on! Kako ne voljeti ove svoje profesore i svoje učitelje, do groba im biti zahvalan!

Fra Hadrijan Sivrić: Znam ga dobro i kao profesora i kao direktora. (...). Bio je veoma pedantan i skrupulozan. Poznajem ga i kao ispovjednika, bio je veoma pobožan. Lijepo nam je propovijedao. I danas bih se mogao sjetiti njegovih propovijedi. Nije išao iznad nas, govorio je iz duše duši. Propovijed bi uvijek počinjao s: "Dragi đaci!"

Fra Umberto Lončar: Kao svećenik je bio izvanredan, kao profesor najbolji, bio je pravedan do kraja. Kada bi ocjenjivao, pa sumnjao koliku će ocjenu dati, upitao bi te i točno bi ti dao. Sretni su oni đaci koji su kod njega bili. Kada bi tumačio, pitao bi: "Ima li još netko kome nije jasno? Molim vas javite se! Nema šešir na glavu, štap u ruku i ići kroz život." Meni je predavao u sedmom razredu i o njemu imam najljepše dojmove. Gimnaziju je čuvao kao svoju dušu. Ako bi se đaci zaklizali niz gelendere, on to ne bi dao. Govorio bi da su za to naši roditelji dali novac i da to moramo čuvati. Jedanput mi je dr. Grubišić o njemu rekao jednu divnu stvar. Veli Jure ovako: "Tamo sam bio u školi i profesor nam na satu priča kako je došla molba, jedna molba sa Širokoga Brijega, da netko ovdje polaže maturu. I znate da u molbi piše da je on dvije godine profesor. 'A ja ću njemu ugrijati uši.' Tko je? Kada tamo fra Rade! Sada mi malo neugodno, jer ga on hoće oboriti silom. Ja fra Radi kažem što je on nama prije na predavanjima rekao. Mi smo pitali profesora možemo li mi tamo biti kad se bude polagalo. Dopustio nam je da budemo otraga. Rade je polagao. Bio je zeleni stol, bili su profesori, kartice na stolu. Profesor veli fra Radi: 'Izvolite uzeti karticu i imate se pravo misliti toliko i toliko.' Rade uze karticu i pita može li on odmah odgovarati? Profesor mu veli da se smisli malo, a on njemu da ne treba i da bi odmah odgovarao. Profesor se malo promjenu i kaže mu da odmah ide na ploču. Prvi zadatak i Rade to radi, samo kreda puca. Izradi prvi zadatak. Izradi i drugi. Malo mu drhte ruke, ali to ide savršeno. Treći zadatak, Rade veli: 'Rezultat je ovakav.' 'Kako vi znate?' 'Ja znam!' Veli mu ovaj da radi. Rade poče i rezultat je taj. Skoči se ovaj i veli mu: 'Čestitam Vam, kolega profesore!' Mi smo tada s Radom imali veliko veselje i radost."

Fra Ferdo Vlašić: (...). Bio je jako pobožan, jako lijepo je misu govorio. Ja sam bio uvjeren da je taj čovjek bio bogobojazan. Propovijedao bi vrlo uvjerljivo i češće bi govorio: "Đaci dragi!" Volio sam slušati njegove propovijedi. Predavao mi je u sedmom razredu (...).

Fra Lucijan Kordić: Bio mi je profesor, kao svećenik bio je uzoran. U školi je bio ozbiljan, a vani je bio jako razgovorljiv i ugodan. Na sat je uvijek dolazio pripravljen i sa spremnim predavanjima. Mi smo tada zapazili da on ima neke probleme. Naime, oni su sagradili i konvikt da imaju intelektualce, ne

samo fratre koji su išli u gimnaziju. Dogodilo se da tu nema Hercegovaca, već su bili samo oni koji su mogli platiti, obično su bili Dalmatinci. I baš je on bio onaj koji je zagovarao da se osnuje Napretkov konvikt, kako bi tu gimnaziju mogli pohađati i Hercegovci. (...). Radost je bilo slušati njegove propovijedi, koje nisu bile bučne, a bile su uvijek pripravljene, lijepe i retorične.

Franjo Boras: Njegove organizatorske sposobnosti očitovale su se u svim dje­latnostima u kojima je on kao direktor gimnazije morao sudjelovati. Pri­mjerice, uređivanje zgrade i svih pratećih objekata, organizacija nastave i drugo. (...).

Prof. dr. Vinko Jurčić: Dakle, kao profesor izuzetno sposoban. S druge strane bio je neumoran u radu. Svoj rad i polet prenosio je na svoje mlađe kolege, na mlađe naraštaje. Recimo, čim je otišao pokojni fra Dominik Mandić, fra Rade Vukšić preuzeo je gimnaziju kao direktor i ostao je direktor sve dok ja nisam maturirao 1942. U tom vremenu on je, unatoč tome što je bio i profesor, što je bio i direktor, vodio sve poslove koji su spadali na gimnaziju: među ostalima, uređivanje oko gimnazije, podizanje zida podizanjem ogra­de, pripremanje za podizanje perivoja, isto tako i onog prirodnog stubišta ispred gimnazije. Pred onim stubištem kojim se silazi iz gimnazije prema samostanu, tamo je odredio mjesto da bude cedar, a okolo cedra da bude šest lipa.

Ivan Božić: On je kao direktor gimnazije toliko pazio na sve te sitnice, koje su se događale među nama đacima u razredu i u hodniku i u dvorištu. On je to nadzirao. On je bio ne samo direktor, nego i dežurni. Znali smo reći da on sve vidi, sve gleda, hoće da vidi sve. I dogodilo se ovo: izlazi se iz razreda, jedan razred kraj drugoga, nestašluk dječji i sve ono skupa trčanje i netko je dobio nogu. Stariji je jednog udario. Fra Rade se našao tu dva, tri metra dalje od toga. Odmah je zovnuo onoga starijeg, a on neće, dakako. Onda je uzeo ovoga što je bio žrtva, a to sam gledao svojim očima, pa ga milovao i mazio, onako nježno kako može čovjek, muško, u tim godinama. Koliko mu je tada moglo biti godina? Negdje od oko 45 do 50. Meni je ostala ta slika u sjećanju, te nježnosti. Mazio je ovoga koji je plakao. Pomogao je da ode gore uz stubište, da ga počasti nečim, bombonom ili slično.⁷⁴

I tako, svi izreda, njegovi učenici. Naglašavaju njegovu pedantnost, strogost, ali u isto vrijeme i pedagošku umješnost, kao i svećeničku i redovničku pobožnost i sve­tost. I propovjednika čije su propovijedi pamtili do svoje smrti. Eto, toga su fratra, svećenika, profesora, doktora znanosti i direktora Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu ubili ljudi posve drukčijeg kova, komunistički krvnici.

74 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, prir. fra Jozo Zovko i Ivica Šarac, Mostar, 2024., str. 83-87, 92-93, 247, 341, 367.

Spisateljska djelatnost fra Radoslava Vukšića

Uz to što je morao napisati mnoge dopise i izvješća kao profesor, a osobito kao ravnatelj gimnazije, fra Radoslav je već od malih nogu bio spisateljski raspoložen. O tome svjedoči širokobriješki gimnazijski list *Ruža* đlačkog društva Polet.

“Ivan Vukšić je u ovom broju [*Ruža* god. IV, br. 1, str. 20-24] napisao članak *Utjecaj klasicizma na hrv. knjiŹevnost*, u sljedećem će broju *RuŹe* god. IV, br. 2-3, str. 55-58 napisati takoder vrijedan članak *Crkva majka znanosti i umjetnosti*, a njegovo ime ćemo naći na sastanku sekcije 9. 4. 1912. gdje je izabran među ostale ćlanove uprave *Poleta* (*RuŹa*, god. IV., br. 2-3, str. 60).⁷⁵

To su prvi objavljeni radovi Ivana Vukšića u VI. razredu gimnazije, Źkolske godine 1912./13. Svršetkom toga razreda će ići u novicijat i dobiti ime fra Radoslav. Iza- bran je te godine i u Literarnu sekciju *Poleta*.

Kao bogoslov na bogosloviji u Mostaru fra Radoslav je bio aktivan u Literarnom zboru franjevaćkih hercegovaćkih bogoslova i mudroslovaca “Bakula”. Fra Rado- slav je uvijek izabiran i u upravu Zbora, a ćitanjem napisanih ćlanaka sudjelovao je u svećanim akademijama:

Socijalizam i njegovo rješenje, fra Radoslav Vukšić, 13. 12. 1914.⁷⁶

Osvrt na 20-godišnjicu franjevaćkoga bogoslovnoga sjemeniŹta u Mostaru - ćita fra Radoslav Vukšić bog[oslov] I. tećaja, 8. 12. 1915.⁷⁷

Misli o. fra Petra Bakule o patriotizmu, fra Radoslav Vukšić (ćita na svećanoj akade- miji), 30. 12. 1916.⁷⁸

Kao profesor fra Radoslav Vukšić napisao je cjelokupan i jezgrovit prikaz osnutka i rasta Franjevaćke klasićne gimnazije na Źirokom Brijegu. Prikaz je uradio za gi- mnazijsko izvješće za Źkolske godine 1940./41. - 1943./44. Taj prikaz nosi naslov *Osvrt na postanak i razvitak Franjevaćke gimnazije na Źirokom Brijegu prigodom 100-godišnjice 1844.-1944. god.*⁷⁹

75 *RuŹa - Mladost - Ljeporjeće*, priir. Irina Budimir, fra Ivan Lovrić, fra Ante Marić, Mostar, 2024., str. 985.

76 P. KNEZović, *Studij bogoslovije u Hercegovaćkoj franjevaćkoj provinciji 1860.-1945.*, str. 218.

77 *Isto*, str. 222.

78 *Isto*, str. 230.

79 Donosimo ga ovdje kao Dodatak, vidi str. 1131-1135.

Smrt fra Radoslava Vukšića

Fra Radoslav se u vrijeme najjačih ratnih djelovanja 6. veljače 1945. sklonio u fratarsku hidrocentralu i mlinicu na rječici Lištici. S njim su se sklonili i fra Fabijan Paponja, fra Bonifacije Majić, fra Andrija Jelčić, fra Mariofil Sivrić, fra Fabijan Kordić, fra Melhior Prlić i fra Miljenko Ivanković, nekoliko đaka i okolnoga svijeta. O tome svjedoče preživjeli đaci, kasnije fratri, fra Alojzije Sesar, fra Marko Dragičević, fra Dobroslav Begić.

Na Široki Brijeg su se popeli kad je utihnula grmljavina topova i pušaka 8. veljače 1945. Tu su ih partizani uhitili, u samostanskoj zbornici i u samostanu mučili i ponižavali, te u kamionu odveli u smjeru Splita, a neki vele Posušja. Ubili su ga u svakom slučaju na nama do danas nepoznatom mjestu. Za njihove se grobove ne zna, osim za grob fra Melhiora Prlića koji je 2005. godine identificiran u masovnoj grobnici u Zagvozdu i pokopan u fratarskoj grobnici u crkvi Uznesenja Marijina na nebo na Širokom Brijegu.

Evo i svjedočanstava bivših širokobrijeških đaka da se fra Radoslav s nekim drugim fratrima u vrijeme borbi za Široki Brijeg nalazio u fratarskoj hidrocentrali i da ni na koji način nije sudjelovao u borbama s puškom u ruci - kako ih je lažno optuživala partizanska propaganda - nego da je bio uvjeren da će borbe proći, a gimnazija nastaviti s radom. No, kad je vidio da će ih partizani pobiti, mirno je đacima i drugima dao sakramentalno odrješenje. Neki od đaka bili su s fratrima u hidrocentrali i tako svjedoci prve ruke.

Fra Marko Dragičević: Ja sam se jedanput slučajno našao pred uredom, kad je on razgovarao s njemačkim oficijom, ali tako snažno i jako, da sam se bojao da će taj oficir izvaditi pištolj i ubiti ga. Taj oficir je tražio da mu ustupimo sve prostorije za vojsku, ali Rade to nije dao.

Fra Lucijan Kordić: (...). U Posuškom Gracu već su partizani govorili da idu na Široki i da će pobiti sve fratre. I ja sam tada poslao Leonarda Oreča, da to kaže fratrima. On je jedva prošao i susreo je fra Radu na stubištu gimnazije. Oreč mu je to rekao, ali Rade nije tome pridavao važnost. (...).

Franjo Boras: Fra Radoslav, s još starijim fratrima, je bio politički usmjeren prema engleskoj demokraciji i mi smo ih zvali anglofilni. Mislim da u tome treba tražiti razlog zašto fra Rade nije pridavao važnost tome izvješću o pogibelji na Širokom Brijegu. Nitko od starijih fratara, zaslugom fra Rade, i nitko od đaka nije bio član Ustaške mladeži. To nam je bilo izričito zabranjeno. Sjećam se kada smo ja i nekoliko mojih kolega krenuli u Zagreb na Ivandan 1944. godine, borbe su se tada vodile na Širokom Brijegu i to je nama bio povod da krenemo za Zagreb. Ja sam tada bio ranjen. Tada smo se mi savjetovali s njim i s prefektom [fra Borislavom] Pandžićem, što da radimo. S obzirom na prilike nisu nam mogli ništa savjetovati, nego su nam pustili na volju, da sami odlučimo.

Grgo Kolobarić - Grga: Bili su nam ne samo profesori, nego i roditelji i spasitelji i sve moguće. Nismo gledali samo mi, nego i žene i djeca i sve što je bilo tu. I kad je to progrmjelo [borbe za Široki Brijeg], onda su [u hidrocentralu] dotrčala dvojica [partizana]. Imali su neke niže činove. Pretpostavljam da su bili đaci, negdje malo stariji naraštaj, Dalmatinci. I rekli su: “Vi fratri, svlačite se, oblačite civilno i bježite!” Naravno, nije nikome palo na pamet da to čini. Pokojni fra Rade Vukšić uvjerava nas, drži onu tašnicu i kaže: “Ovdje je sva dokumentacija i pečati gimnazije. Završit će se rat i gimnazija će raditi.”

Ivan (Žan) Bubalo: Optuženi su da ne propovijedaju evanđeoski nauk ispravno, da ne naučavaju pravu znanost i uzaludna je bila svaka obrana. To se dogodilo i sv. Stjepanu. Prema tome praviti razliku između mučenika sv. Stjepana i ovih ljudi, ne bi bilo nimalo ispravno, ni u redu. Tada je taj viši oficir otišao. Mogao bi biti komandant 8. korpusa, Petar Drapšin, po slici kad se gleda, ali ne mogu tvrditi. Pokojni je fra Rade rekao: “Svi smo u smrtnoj pogibelji. Molim vas pokajte, pokajte se za grijeh. Ako ima netko teški grijeh, neka obeća da će se ispovjediti ako mu se pruži prilika!” Dao nam je odrješenje, tako smo bili svi ispovjeđeni.⁸⁰

Možda je to jedan od zadnjih svećeničkih čina koje je obavio ravnatelj gimnazije i profesor fra Radoslav Vukšić.

Fra Radoslava se prisjetio u svojim kasnim godinama i dr. fra Častimir Majić, kojemu je također bio profesor. Navodi za njega da je “svugdje ostavljao dojam nepokolebljiva karaktera, uzorna svećenika i vrsna profesora”. Nije se bavio politikom: “Za fra Radoslava Vukšića politika se odvijala na sporednom kolosijeku životnih zbivanja i njome nije želio otežavati svoje svećeničko zvanje i profesorski ugled iako je marljivo pratio svjetske događaje i duboko u duši proživljavao ropski položaj svoga naroda i nerazumijevanje svjetskih moćnika koji su svjesno podržavali tuđinsko nasilje nad Hrvatima.” Pa ipak to zločince nije spriječilo da ga uklone s lica zemlje: “Ubijen je u apokaliptično vrijeme najstravičnijih masovnih ubojstava u hrvatskoj povijesti kada su mračne sile podzemlja izmiljele na površinu i odlučivale o sudbini svakoga čovjeka u našoj domovini.”⁸¹

Glasi iz Mratova

Prema nekim novijim vijestima, osmorica fratara koje su partizani odvezli kamionom sa Širokog Brijega “bili su najprije razdvojeni u selu Kozica i s ostalim zarobljenicima odvođeni u tri smjera: jedni prema Makarskoj preko Biokova, druga skupina prema Zagvozdu, a treća prema Sinju. Skupina odvedena prema Sinju bila

80 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 83-87, 92-93, 204, 247, 341, 367.

81 Častimir MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 249-252.

je prvotno zatvorena u jednoj štali, a potom odvedena i likvidirana u drniškom kraju, u jednoj jami pokraj sela Mratova (zaseok Radasi).⁸² O novijim spoznajama izvijestila je Vicepostulatura u ožujku 2019. godine:

Treća skupina otišla je prema Sinju, gdje su svoje uhićenike zatvorili u štalu jednoga tamošnjeg orjunaša, čiji je sin u to vrijeme obnašao visoke vojne dužnosti u jugokomunističkoj vojsci. Međutim, kako je otac rekao sinu da zarobljene fratre vodi iz njegove kuće, on ih je poveo prema jami Golubinki, u čemu mu je navodno pomagala jedna visokopozicionirana jugokomunistkinja iz toga kraja. Zadatak da ih se likvidira dobila su tri odbornika iz tih krajeva.

Iako su jugokomunisti skrivali svoje zločine, istina se nikada ne može sakriti. Prema dosad dostupnim svjedočenjima, dok su hercegovačke franjevence, zajedno s drugim uhićenicima dovedenima sa Širokog Brijega, vodili na ubijanje, oni su iza sebe odbacivali dijelove habita, krunica, ali i papiriće sa svojim imenima. Sve su to gledale iz prikrajka pastirice koje su, čim se ukazala prilika, pokupile odbačene predmete. Na žalost, koliko je Vicepostulatura do sada uspjela utvrditi, malošto se od toga sačuvalo izuzev papirića s imenima. Na jednome je pisalo fra Radoslav Vukšić, na drugome fra Fabijan Paponja, a na trećem ...ić (ostalo je izgrizao zub vremena).

Ostaje otkopati spomenutu jamu i utvrditi daljnje pojedinosti. Nadamo se i vjerujemo da će hrvatska država imati snage za to.⁸³

Do sada još ništa nije sigurno utvrđeno, ali bi mogla biti istina da su trojica od osmorice fratara odvezenih sa Širokog Brijega 8. veljače 1945. živote skončali u navedenoj jami pokraj sela Mratova u drniškom kraju, a među njima i dr. fra Radoslav Vukšić. Upravo je nevjerojatno da se u neposrednoj blizini jame nalazi partizanski spomenik!

Pokušaj identifikacije

S časnom s. Mironom Rupčić idemo 23. lipnja 2005. njezinoj majci Matiji r. Vukšić (25. 3. 1915.). Matijin je otac Nikola, brat fra Radoslava Vukšića. Sjedili smo s Matijom, a ona je s velikom ljubavlju i suzama pričala o svom striki fra Radoslavu.⁸⁴ Osim toga, uzeli smo 21. srpnja 2006. u groblju Gornji Studenci iz obiteljske grobnice Vukšić uzorak kosti Vide Vukšić, majke fra Radoslavove. Predvođeni fra

82 Ivica ŠARAC, "Prikaz zbivanja na Širokom Brijegu od 6. do 8. veljače 1945.," u: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 34.

83 Lucija KOŽUL, "U jami Golubinki kraj Mratova pronađena još trojica hercegovačkih franjevaca," *Stopama pobijenih*, br. 2/2019., str. 24.

84 Ante MARIĆ, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Mostar, 2007., str. 168.

Antom Marićem u ekipi su bili prof. dr. sv. Marija Definis, arheolog Tihomir Glavaš, dipl. ing. Iko Dugandžić, Ivan Vlašić - Levi, Ivan Sablje.⁸⁵

Hvale je vrijedno da je fra Rade Dragičević, sestrić fra Radoslava Vukšića, organizirao ekshumaciju svoga ujke Ante u Los Angelesu, brata fra Radoslavova, i u Americi izvršio DNK analizu i poslao na Patologiju u Split prof. Mariji Definis.

Na žalost, ni jedan od ovih uzoraka nije pronašao svoj odgovarajući DNK na stratištu u Zagvozdu, Vrgorcu i Ljubuškom. Tajna o mjestu ubojstva i grobnom mjestu fra Radoslava Vukšića ostaje živjeti.

Razlozi ubojstva

Viktor Novak u svojoj zlobnoj studiji *Magnum crimen* o fra Radoslavu nema previše podataka. Spominje ga samo jednom: "Gvardijan samostana bio je dr. fra Krešo Pandžić, koji je znao njemački i zajedno s fra Radom Vukšićem bio stalno u društvu njemačkih oficira."⁸⁶ Ponajprije, fra Krešimir Pandžić nikada nije bio gvardijan na Širokom Brijegu (on je od 1940. do 1943. bio provincijal, a od 1943. do smrti 1945. ponovno profesor na Širokom Brijegu), a fra Radoslav je od 1939. do smrti 1945. ravnatelj širokobriješke gimnazije. Kada znamo da je tijekom dobrog dijela rata njemačka vojska zauzela i gimnaziju i konvikt na Širokom Brijegu, potpuno je jasno da su gvardijan, ravnatelj i profesori morali s njima kontaktirati, jer su živjeli gotovo u istim zgradama. O tome piše i fra Tugomir Soldo u svome odgovoru na Novakove laži:

Krešo nije nikada volio svjetovno društvo, osobito vojničko. No, dozvoljavam, da je koji put išao sa službenim poslom, na primjer, tražiti lijekova od njemačkoga liječnika za kojega bolesnika civila ili fratra i slično. Možda je koji put i otišao na komandu, da zaštiti svijet, ako su slučajno njemački vojnici napravili seljacima kakvu štetu. To se isto može reći i za dr. fra Radoslava Vukšića, koji je bio direktor. Obadva su bila po karakteru slični, dobri svećenici, tihi i povučeni ljudi. No, nije znao samo pok. fra Krešo njemački, pa se zbog toga nije trebao družiti sa Nijemcima. Svi profesori na Š. Brijegu znali su njemački. Svi su oni po više godina studirali u srednjoj i zapadnoj Evropi i znali su po više jezika, a neki su ih znali i po pet bez slavenskih jezika.⁸⁷

No, o fra Radoslavu ima puno više u elaboratu širokobriješke (lištičke) UDB-e koji je izrađen 1953. godine. Više je nego zanimljivo da se u elaboratu navodi kako je

85 *Isto*, str. 182.

86 Viktor NOVAK, *Magnum crimen*, str. 659.

87 Tugomir SOLDI, "Držanje katoličkog svećenstva u Hercegovini za vrijeme Drugoga svjetskog rata," *Hercegovina franciscana*, br. 7 (2011.), str. 405-406.

većina fratara na području općine Široki Brijeg (sreza Lištica) prije rata “pripadala političkoj stranci JRZ (Jugoslavenska radikalna zajednica, vladajuća stranka, jugoslavenske orijentacije, op. a.). Izuzetni slučajevi prelaskom nekih emigranata iz Italije rodom sa ovoga terena, među fratrima našlo se pripadnika stvaranja organizacije ustaškog pokreta.”⁸⁸ U vrijeme kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i uspostave Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. dr. fra Rade Vukšić bio je direktor širokobriješke gimnazije. On je, navodi elaborat, otišao u ime širokobrijeških fratara čestitati poglavniku dr. Anti Paveliću uspostavu države. Tom prigodom je izložio i materijalne poteškoće gimnazije. “Pavelić mu je pohvalio rad gimnazije i obećao mu je pomoć u materijalu kao i u novcu. Poslije njegova povratka iz Zagreba imenovani Vukšić je stalno agitovao i propagirao među đacima o državnom poretku NDH i kako se svi trebaju čvrsto držati uz istu.” Nadalje se navodi kako su upravo fratri “bili glavni centar za mobilizaciju omladine širokobriješkog sreza za regrutovanje u ustašku i njemačku vojsku”. K tome je “svaki đak morao biti član ustaške mladeži i prilikom dolaska u školu ili to bilo van škole u prolazu pored građana nisu smeli nikakvi pozdrav upotrebljavati nego jedino ‘Spremni za dom Pavelića’”. Takvu je direktivu dao odmah po oformljenju NDH direktor gimnazije.” Kada se pak partizanska vojska (NOV) krajem 1944. godine približila zapadnoj Hercegovini, “tada je 99% fratara uzelo oružje i rame uz rame sa ustaško-njemačkim i talijanskim vojnicima u bunkerima držali položaje prema ugroženim terenima od NOV-e”. Širili su k tome propagandu među narodom da dolaze četnici, koji će poklati katolički puk, iako se radilo o partizanskoj vojsci. “Pošto je njih bilo na Širokome Brijegu u samostanu oko 30, isti su se naoružali i od crkve stvorili jednu odbranbenu tvrđavu koja im je služila u borbi protiv NOV-e nekoliko dana. Na čelu njih nalazio se i kao najistaknutiji fra Didak Ćorić, profesor slavistike.”⁸⁹

Naprotiv, iz iskaza bivših širokobrijeških đaka jasno proizlazi da nitko od njih nije bio član Ustaške mladeži, barem to nije morao biti, niti su profesori to od ikoga tražili. Suprotno od toga: nekadašnji gimnazijalac Franjo Boras tako je istaknuo da “nitko od nas nije bio član ‘U’-mladeži”, navodeći da im je to izričito zabranjivao ravnatelj gimnazije fra Rade Vukšić, koji je bio “političkog uvjerenja usmjerenog engleskoj demokraciji, a mi smo takve nazivali anglofili”.⁹⁰

Nevjerojatno je da bi đaci svoje profesore i katolički narod pozdravljali pozdravom “Spremni za dom Pavelića” (službeni je pozdrav u NDH bio: “Za dom spre-

88 Istorijat klera sreza Lištica, Opunomoćstvo UDB-e za srez Lištički, šef Opunomoćstva Milan Mihaljević, Lištica, 1953., str. 4.

89 Istorijat klera sreza Lištica, str. 6-7. Zanimljiva je i matematika autora elaborata: ako je bilo 30 fratara na Širokom Brijegu (bilo ih je u to vrijeme zapravo 20 u habitima, dakle s obučanim đacima), koliko bi to onda iznosilo 99%, koji su uzeli oružje u ruke?!

90 Jozo TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 91, 93.

mni!”), kad se u Hercegovini od pamtivijeka pozdravljalo pozdravom “Hvaljen Isus i Marija!”, pa čak i u vrijeme komunizma! Pogotovo je nevjerovatno da bi to od njih tražili njihovi profesori - svećenici Katoličke Crkve, kojima je oduvijek, a tako i danas, pozdrav “Hvaljen Isus i Marija!” bio ne samo znak raspoznavanja, nego i svetinja!

Već je na više mjesta u ovoj knjizi navedeno da je gola laž da bi fratri na Širokom Brijegu ikada držali oružje u rukama i borili se protiv partizanske vojske. O tome najbolje svjedoče sami izvještaji partizanskih jedinica koje su osvojile Široki Brijeg 7. veljače 1945., u kojima se nigdje, ama baš ni jednom jedinom riječju ne spominje da bi se bilo tko od fratara borio s puškom u ruci i tako poginuo. Te su laži produkt partizanske propagande i takve su se vijesti uskoro po ubojstvu fratara pojavile u partizanskim novinama, a kasnije podržavane i širene - sve do našega vremena, a sve to u svrhu opravdavanja partizanskog zločina, ubojstva posve nevinih i nenaoružanih franjevaca na Širokom Brijegu.⁹¹ Štoviše, fra Radoslav Vukšić od početka završnih operacija 6. veljače uopće nije bio u samostanu, nego se s još sedmoricom franjevaca, đacima i nekim civilima sklonio u fratarsku hidrocentralu na rijeci Lištici, odakle su izišli tek 8. veljače, dakle sutradan po završetku operacija i partizanskom zauzimanju Širokog Brijega. O tome ima bezbroj svjedočanstava, osobito bivših širokobrijeških đaka, koji su se s fratriba u vrijeme borbi nalazili u hidrocentrali.⁹²

Elaborat “Istorijat klera sreza Lištica” navodi o fra Radoslavu i sljedeće:

U samostanu na Širokom Brijegu nalazili su se sledeći frateri (*sic*), od kojih je većinom stradalo (*sic*) u borbi protiv NOV-e prilikom oslobođenja Širokog Brijega i to:

1. Dr. Vukšić fra Rade, profesor fizike i matematike, za vrijeme okupacije direktor gimnazije. 1941. godine otišao je u Zagreb lično kod Ante Pavelića, čestitavši mu NDH. Ubijen je od strane naše vojske 7 Februara 1945 godine, prilikom oslobođenja Širokoga Brijega.⁹³

Nitko od fratara nije se borio protiv partizana s puškom u ruci niti je fra Radoslav Vukšić ubijen 7. veljače 1945. na Širokom Brijegu, nego je sutradan, po završetku borbi, sa skupinom od sedam fratara odvezen u nepoznatom pravcu i ubijen od partizana na nepoznatom mjestu.

Autor elaborata na dva mjesta navodi kako je fra Radoslav Vukšić “lično” išao u Zagreb k poglavniku dr. Anti Paveliću da bi mu čestitao osnutak hrvatske države i ujedno tražio pomoć za širokobriješku gimnaziju. U tome dakako nema nikakva

91 Usp. Ivica ŠARAC, *Metastaze jedne revolucije*, str. 260-270.

92 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, passim; vidi naprijed, str. 324-326.

93 Istorijat klera sreza Lištica, str. 7.

zločina, ali nigdje nisam mogao pronaći da bi ta vijest bila točna. O tome nema niti spomena ni u Arhivu Provincije, kao ni u sačuvanim spisima širokobriješke gimnazije.

Fra Radoslav Vukšić, doktor znanosti, dugogodišnji profesor matematike i fizike na širokobriješkoj gimnaziji, k tome od 1939. do 1945. godine i njezin ravnatelj, ubijen je od partizana 8. veljače 1945. na nepoznatom mjestu, možda u Mratovu kod Drniša, u 51. god. života, 32. god. redovništva i 28. god. svećeništva. Njegova jedina krivica bila je što je bio svećenik Katoličke Crkve i nosio na sebi franjevački habit.

Završimo ovaj prikaz mislima don Ante Bakovića u njegovoj monumentalnoj knjizi o pobijenim svećenicima u Drugom svjetskom ratu i poraću: "Ipak, ovaj je nenadmašni profesor i besprijeekorni redovnik pošao utrim stazama svoje braće svećenika koji su ubijani, a da im nisu mogli pronaći krivicu. Ubijani su upravo zbog te svoje osobnosti, zbog svoje svetosti i neustrašivosti. Imali su veću moć u narodu od onih koji su htjeli vladati, a to je tim samoproglašenim vladarima najviše smetalo. Nisu ih mogli slomiti - odlučili su ih ubiti!"⁹⁴

Fra Ante Marić

DODATAK

Na koncu životopisa fra Radoslava Vukšića donosim u cijelosti njegov uvodni tekst za gimnazijska izvješća školskih godina 1940./41.-1943./44.,⁹⁵ jer držim da je bio predviđen za veliku monografiju Hercegovačke franjevačke provincije u prigodi njene stote godišnjice samostalnog življenja, 1844.-1944. Monografija nije nikada napisana, jer su njene autore ubili partizani!

94 Anto BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, str. 718.

95 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Briegu: *Godišnja izvješća za školske godine 1940./41., 1941./42., 1942./43. i 1943./44.*, Mostar, 1944., str. 3-8.

OSVRT NA POSTANAK I RAZVITAK FRANJEVAČKE GIMNAZIJE NA ŠIROKOM BRIEGU. PRIGODOM 100-GODIŠNJICE 1844-1944. GOD.

Franjevci kao crkvena lica pozvani su u prvom redu, da djeluju kao takvi na području vjerskog i crkvenog rada. Bosansko-hercegovački franjevci, prisiljeni kroz više stoljeća što državno-političkim prilikama što potrebama svoga Reda, posvetiše se i školstvu. Vrlo loše i nikakve prosvjetne prilike u velikom i mučnom razdoblju potlačenosti i obezpravljenosti našega naroda za vrijeme upravljanja turske vlasti nijesu dale franjevcima u Bosni i Hercegovini kao domaćim sinovima da ravnodušno gledaju tipičnu prosvjetnu zaostalost i primitivnost u svakom pogledu narodnog života. Stojeći u svagdanjem dodiru sa svojim narodom i dieleći s njim njegovu nesnošljivu državnu i političku, društvenu i gospodarsku sudbinu nastojali su i poduzimali, da mu, koliko su prilike dopuštale, otvore oči barem putem najjednostavnije pučke prosvjete.

Dok je to s jedne strane imalo obće kulturno-prosvjetovno značenje, s druge strane tražio je to probitak vjersko-crkvenog rada: vjersko obrazovanje i čudoredno odgajanje naroda. Pravilno se naime računalo, da će knjiga u rukama naroda olakšati, pospješiti i unaprijediti vjersko-duhovni rad tadašnjega malobrojnog franjevačkog svećenstva u Bosni i Hercegovini. I bliži interesi Franjevačkog reda ovih naših pokrajina tražili su, da se franjevci, kad se već nijesu mogli osloniti na državnu vlast, bave i sami školstvom. Vlastiti podmladak za potrebe vjersko-crkvenog rada regrutiran iz naroda trebalo je odgajati i obrazovati. U tome su vođeni netom spomenutim razlozima, zaista pravim putem pošli: osnivali su pučke škole i vodili pučko školstvo, kako su to sami znali i prema prilikama vremena mogli. Čim se hercegovački franjevci odciepiše od Franjevačke provincije Bosne Srebrne 16. svibnja 1844. godine, osnovaše iste godine također prvi zavod za svećenički podmladak na Čerigaju nedaleko od Širokog Briega. Godine 1848. taj zavod bi prenesen na Široki Brieg jer je tu bio sagrađen novi franjevački samostan. Upravo ovome podhvalu može se vidno nazrieti postanak današnje Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Briegu, koja i danas služi u prvom redu srednjoškolskom obrazovanju pripravnika Franjevačkog reda u Hercegovini.

Kako je učilište na Širokom Briegu bilo namijenjeno samo za svećeničke pripravnike, razumljivo je, da je ono bilo uređeno po uzoru samostanskih zavoda onoga vremena u zapadnoj Europi, naročito u Italiji kao najbližoj kulturnoj katoličkoj zemlji. Nije se čuditi, da je tadašnje školstvo bilo školstvo svoga oblika i svoje vrste. Ako je zadaća školstva jednoga vremenskog razdoblja, da rieši jedan problem svoga vremena, onda je program i nastavni plan škole osnovane u Širokom Briegu odgovarao svom vremenu. Smatralo se naime, da je škola riešila svoju suvremeno najpotrebniju zadaću s nastavnim predmetima: vjeronauk, materinski jezik, latinski jezik, talijanski jezik, račun i pjevanje. Poznavanje prirode nije se

osjećalo kao prieka potreba školskog obrazovanja, a poznavanju zemalja, država i događaja u životu naroda pripisivala se neka manja važnost. Savezno s tim razumljivo je dakle, da ovaj prvi zavod na Širokom Briegu među svojim nastavnim predmetima nije imao obuke iz prirodopisa i fizike, a iz zemljopisa i poviesti zadovoljio se s najnužnijim znanjem. Koliko nam se god danas to činilo kao velik manjak, ipak ondašnji odviše naglašeni humanistički oblik obrazovanja to donekle i opravdava. Trebalo je naime da svećenički pripravnik završi svoje školovanje s teoretskom filozofijom i teologijom. Te su pak naučne discipline i predavane i pisane latinskim jezikom, a pripravnici su ih pohađali u Italiji, a u manjem broju i u Austriji. Trebalo je dakle što prije i što bolje svladati latinski jezik. Kolika se važnost pridavala latinskom jeziku, vidi se iz toga, što su nastavnici s učenicima i učenici među sobom morali pod kaznu razgovarati samo latinski. (“Do tibi ferulam.”).

Naučni zavod za franjevačke svećeničke pripravnike nije ostao neprekidno na Širokom Briegu. Nastale su veće školske potrebe i ekonomske poteškoće, koje su silile, da se ova škola prenese na Humac kod Ljubuškoga, gdje je franjevačka nova sagrađena kuća bila prostranija i podesnija, a gospodarsko-ekonomske prilike mnogo povoljnije nego na Širokom Briegu. Stoga bi franjevački odgojni zavod prenesen sa Širokog Briega na Humac godine 1870. S prienosom ovoga zavoda na Humac nastupile su neke promjene naročito u tome, da naukovanje u ovome zavodu ima trajati 8 godina, a onda tek nastupiti studiranje bogoslovije. U I-VI. razredu bila je u naučnoj osnovi “Schola gramaticalium”, u VII. razredu “Schola retoricæ”, a u VIII. razredu “Cursus philosophicus”. U oba zadnja razreda predavani su i neki gimnazijski predmeti onoga vremena.

Zaposiedanje Bosne i Hercegovine sa strane Austro-Ugarske godine 1878. značilo je preokret od velike i značajne poviestne vrijednosti ovih dviju zemalja u vjerskom i kulturnom, državnom i političkom, prosvjetnom i društvenom pogledu. Taj veliki događaj nije mogao ostati bez vidna i jaka utjecaja na upravu i vodstvo franjevačkog zavoda na Humcu. Prvi korak bio je u tome, da je osmogodišnje školovanje rastavljeno u niže školovanje (I-IV. razred) na Širokom Briegu i u više školovanje (V-VIII. razred) na Humcu. I nastavni je plan proširivan uvađanjem novih predmeta: zemljopisa i krasnopisa. Uza sve te promjene javljale su se opravdane težnje kod tadašnjeg vodstva i nastavnika franjevačkog školstva u Hercegovini, da se njihovo školstvo uskladi s ondašnjim državnim školstvom. Tadašnjoj Franjevačkoj provinciji u Hercegovini manjkalo je mnogo i u mnogom pogledu, da se posvema ostvari zamišljano izjednačenje njihovih škola s državnim školama ove vrste. Tu je bio osjetljiv manjak: školskih prostorija, potrebnih nastavnčkih sila, stručnih pomagala, a nada sve slabe novčano-ekonomske prilike kočile su i priječile svaku jaču promjenu i unaprijeđenje u školstvu.

S vremenom su i te poteškoće popuštale. Trajna misao i briga vodstva odgojnih franjevačkih zavoda svladavala ih je malo pomalo. Već godine 1883. na prijedlog starješine hercegovačkih franjevaca Begića fra Luke obrazuje se jedan odbor između nastavnika franjevačkih škola, koji je imao zadaću da izradi nastavnu osnovu za novo reformirano školstvo. I ovaj podhvat nije donio željenu reformu, ali je među nastavnicima franjevačkog školstva na Humcu u tim prilikama nikla jedna nova misao, a ta je: da se u odgojnim franjevačkim zavodima podpuno uvede nastavna osnova zagrebačkih državnih gimnazija, i to niža gimnazija na Širokom Briegu a viša na Humcu. Ta je zamisao bila djelimice i ostvarena škol. godine 1887.-88. Ovaj put bila je važna ta promjena, da su se u nižoj gimnaziji na Širokom Briegu uveli naučni predmeti: njemački i prirodopis, a radilo se je još većim dielom po staroj naučnoj osnovi.

Škol. godine 1889.-90. konačno je riješeno pitanje saobražavanja franjevačkog školstva u Hercegovini s onim državnog tipa u novim zaposjednutim pokrajinama Bosni i Hercegovini. U prvi razred franjevačke škole na Širokom Briegu bi škol. godine 1889.-90. podpuno uvedena naučna osnova državnih srednjih škola u Bosni i Hercegovini, a sljedećih godina postupno i u ostale razrede niže gimnazije.

S nižom gimnazijom na Širokom Briegu nijesu bile izcrpljene sve želje franjevačke zajednice u Hercegovini. Njezino usklađenje s državnim gimnazijama značilo je doista važan i značajan korak za daljnje razvijanje ove škole. Podpuno i suvremeno srednjoškolsko obrazovanje franjevačkih svećeničkih pripravnika lebdjelo je franjevačkom vodstvu gimnazije neprekidno pred očima kao konačni cilj. Škol. godine 1902.-03. proširuje se niža gimnazija na pet razreda, 1907.-08. na šest, 1916.-17. za vrijeme prvog svjetskog rata uz mnogobrojne i neobično velike poteškoće na sedam, a iza toga 1917.-18. postaje nekadašnja niža gimnazija osmorazrednom gimnazijom s naučnom osnovom srednjih državnih škola u Bosni i Hercegovini. Dok se niža gimnazija na Širokom Briegu tako postupno razvijala prema tipu državnih srednjih škola, viša gimnazija na Humcu pretvara se već škol. godine 1889.-90. u dvogodišnji studij teoretske filozofije, uz koju su učenici učili još samo hrvatski jezik s hrvatskom književnošću, latinski jezik i poviest. Postupnim proširivanjem gimnazije na Širokom Briegu i osnutkom bogoslovnog učilišta u Mostaru godine 1896. prestaje učilište na Humcu godine 1904., jer njegovu ulogu preuzimaju ona dva zavoda.

Kako je već spomenuto, škol. godine 1917.-18. bila je gimnazija na Širokom Briegu već podpuna i osmorazredna, ali još bez prava javnosti. I tu zadnju poteškoću trebalo je ukloniti i ona je s djelimičnim uspjehom još već iste godine uklonjena. Starješinstvo Franjevačke provincije obratilo se na Zemaljsku vladu u Sarajevu s molbom, da se Franjevačkoj osmorazrednoj gimnaziji prizna pravo javnosti i valjanost svjedodžbi izjednači s valjanošću svjedodžbi izdanih u državnim gimnazijama.

Molba se uzme u ozbiljan postupak s tim, da Zemaljska vlada u Sarajevu pošalje svoga povjerenika D. Kudliča, srednjoškolskog nadzornika u Bosni i Hercegovini, da pregleda franjevački srednjoškolski zavod na Širokom Briegu i dade izvještaj o njemu. Budući da je nadzorni povjerenik D. Kudlich dao povoljan izvještaj, donese odluku Zajedničko ministarstvo financija u Beču pod Br. 10. 599 (B. H. od 28. lipnja 1918.), a Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu pod Br. 151. 423-18, V-3. od 19. srpnja 1918. da se dade pravo javnosti Franjevačkoj gimnaziji na Širokom Briegu uz neka ograničenja, koja je s vremenom trebalo opet riješiti u korist potpunog prava javnosti: Ograničenja i uvjeti bili su, da svršeni osmoškolci: 1) pred izpitnim povjerenstvom, koje sačinjavaju a) državni nadzorni povjerenik kao predsjednik i b) nastavnici gimnazije na Širokom Briegu kao izpitivači, polože s uspjehom izpit iz svih predmeta, koji se ne polažu na izpitu zrelosti i 2) pred izključivo državnim izpitnim povjerenstvom polože izpit iz predmeta, koji se polažu na izpitu zrelosti. Uz ovakav način polaganja održan je prvi izpit zrelosti u rujnu 1918.

Nije teško uvidjeti, da su ovakva ograničenja bila i nezgodna i neugodna. Na molbu upraviteljstva gimnazije donese Ministarstvo prosvjete, Odjeljenje za srednju nastavu, u Beogradu rješenje Br. 13.632-II. od 19. svibnja 1926., kojim se Franjevačka gimnazija na Širokom Briegu podpuno izjednačava s državnim gimnazijama i daje joj se pravo, da se pred njezinim stručno osposobljenim nastavnicima polažu izpiti zrelosti. Stupanjem na snagu Zakona o srednjim školama od 31. kolovoza 1929. gimnazija se je morala saobraziti u svemu s državnim gimnazijama. (127 Zak. o sred. škol.). U tu svrhu izaslalo je Ministarstvo prosvjete u Beogradu svoga nadzornog povjerenika Lazara Kondića, upravitelja Drž. real. gimnazije u Mostaru, da provede izvid i ustanovi, da li gimnazija izpunjava sve uvjete za srednju školu po zakonu o srednjim školama. Poslije svršenog nadzornog rada, 21. svibnja 1930. godine i povoljnog izvještaja donielo je spomenuto Ministarstvo prosvjete odluku S. n. br. 32.963 od 18. rujna 1931., da i dalje zadrži pravo javnosti Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Briegu. Tim je bilo konačno posvema riješeno pitanje prava javnosti.

U godinama iza prvog svjetskog rata (1914.-1918.) gimnazija je dobivala sve više i više obilježje jednoga na suvremenoj visini stojećeg zavoda u pogledu nastavničkog osoblja, broja učenika, zgrada, naučnih pomagala i t. d. U razdoblju 1920.-1930. godine posvetilo je vodstvo Franjevačke provincije u Hercegovini neobično mnogo brige i novčanih sredstava izobrazbi nastavničkog osoblja i podizanju potrebnih zgrada. Posljedica je toga bila, da su samo franjevci bili nastavničko osoblje zavoda i da su ti nastavnici franjevci izpunjali sve uvjete, koje je država postavila i tražila za srednjoškolske nastavnike prije imenovanja i namještanja na kojoj gimnaziji. Uzporedno s izobrazbom nastavničkog osoblja išlo je i podizanje zgrada. Zajedničkim žrtvama i naporima Franjevačke zajednice u Hercegovini i uz pomoć držav-

ne vlasti omogućeno je godine 1924.-1928. zidanje prostrane gimnazijske zgrade, koja odgovara svim potrebnim zahtjevima jedne današnje srednje škole.

Iz odgojnih i naučnih razloga kao i stoga, što se gimnazija nalazi u malom mjestancu Široki Brieg, podignuta je uz staru zgradu i nova zgrada pitomišta [konvikta] 1925. godine, gdje je velik broj učenika primljen na stan i hranu i u odgojnom pogledu povjeren brizi i vodstvu franjevacu. Podizanjem pitomišta stvorena je mogućnost, da s radom u školi bude koordiniran i rad izvan same škole. Tim da se velik broj učenika smješta u pitomište, stvoren je i jedan odlučan preduvjet za napredovanje u vladanju i nauci, jer su učenici uklonjeni štetnim utjecajima okoline i privezani za svoj posao. Podizanje nove zgrade pitomišta omogućilo je također, da se u ovu gimnaziju upisivao i veći broj učenika iz svih dijelova tadašnje države. Broj učenika gimnazije na Širokom Briegu bio je u početku vrlo malen, jer je gimnazija služila samo franjevačkim svećeničkim pripravnicima u Hercegovini. Od škol. godine 1903.-04., kad je pohađanje gimnazije dopušteno i učenicima, koji nijesu svećenički pripravnici, broj učenika je rastao. U škol. godini 1939.-40. bilo je upisano 404 učenika, u 1940.-41. - 425 učenika, u 1941.-42. - 374 učenika, u 1942.-43. - 324 učenika, u 1943.-44. - 313 učenika. Razumljivo je, da su ratne neprilike zadnjih godina znatno umanjivale broj učenika.

Značajno je, što treba napokon i pripomenuti, da su učenici, koji su pohađali i koji još i danas pohađaju gimnaziju na Širokom Briegu, u ogromnoj većini sinovi našega siromašnog i prenapućenog sela. Velikom pregaranju Franjevačke zajednice u Hercegovini ima da zahvali mnogi siromašni učenik svoje školovanje i svoj sadašnji položaj. Kad bi se bacio jedan iscrpiv brojitbeni pogled na đaštvo, koje je prošlo kroz Franjevačku klasičnu gimnaziju na Širokom Briegu, nedvojbeno bi se vidjelo i ustanovilo, da ova ustanova od svojega početka pa do danas častno ispunja svoju zadaću u vjerskom i narodnom, državnom, kulturnom i društvenom pogledu.

Dr. R. Vukšić

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.